

КОНФЕСІЙНЕ БУТТЯ СЬОГОДЕННЯ

УДК 261.7(493)

DOI <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2025.97.10>

Ольга Борисова

ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНИХ НІДЕРЛАНДАХ

У статті авторка зосередилась на висвітленні таких головних аспектів досліджуваної теми. Перше: через слабку вивченість релігійної історії Нідерландів і сучасної релігійної ситуації в українській історичній та релігієзнавчій науці актуальним є ознайомлення українських науковців з розробками західних учених, насамперед нідерландських. Друге: на основі законодавчого матеріалу та наукових досліджень висвітлити особливості державно-релігійних відносин у Нідерландах. Третє: проаналізувати дві головні особливості релігійного життя сучасних Нідерландів, які пов'язані з релігійною політикою держави, а саме: «піляризація» (**pillarization**) і секуляризація. У кінці статті підведено підсумки і зроблено висновки.

Ключові слова: державно-релігійні відносини, кальвінізм, Нідерланди, «піляризація», протестантизм, релігія, секуляризація.

Olga Borisova

STATE-RELIGIOUS RELATIONS IN THE MODERN NETHERLANDS

In the article, the author focused on highlighting the following main aspects of the researched topic. First: due to the weak study of the religious history of the Netherlands and the contemporary religious situation in Ukrainian historical and religious science, it is urgent to acquaint Ukrainian scientists with the developments of Western scientists, primarily Dutch ones. Second: on the basis of legislative material and scientific research, highlight the peculiarities of state-religious relations in the Netherlands. Third: to analyse the two main features of the religious life of the modern Netherlands, which are related to the religious policy of the state, namely: “pillarization” (“pillarization”) and secularization. At the end of the article, summaries and conclusions are drawn.

Keywords: state-religious relations, Calvinism, the Netherlands, “pillarization”, Protestantism, religion, secularization.

Актуальність теми та ступінь її вивченості.

Для багатьох людей Нідерланди асоціюються з тюльпанами, сиром, вузькими каналами, вітряками, дерев'яними чобітками (кломпами), велосипедами та кварталом червоних ліхтарів. Але ця країна набагато цікавіша й різноманітніша за всі стереотипні уявлення про неї. Сучасне Королівство Нідерландів має давню і славу історію, лейтмотивом якої було відвоювання людиною суші у моря, що визначило й загартувало не одне покоління мешканців цих земель. Недаремно на державному гербі Нідерландів накреслено девіз: *Je maintiendrai* («Я вистою»). Давньою та цікавою є і релігійна історія цієї країни, як цікавою і оригінальною є сучасна релігійна ситуація.

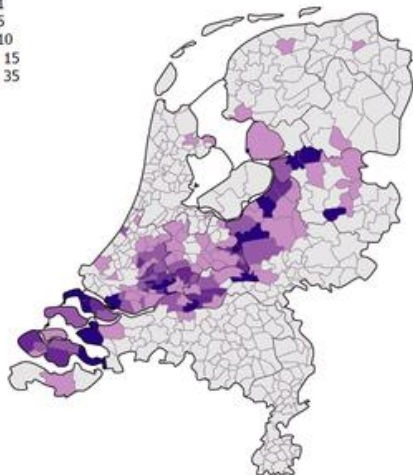
У релігійному плані Нідерланди завжди були країною парадоксів. За останнє століття кількість тих, хто відмовлявся від будь-якої релігійної приналежності, була однією з найвищих у Європі, і це явище існує і нині переважно через відсутність державної церкви. Водночас суспільне життя країни

в останні два століття характеризувалося надзвичайно потужними релігійними рухами, які сформували – і певною мірою все ще формують – сфери політики, освіти та ЗМІ. Протестантська країна (майже дві третини її населення так ідентифікували себе з XIX ст.) була аж до середини XX ст. країною, де опора влади лежала в руках католицької політичної партії (*Katholieke Volkspartij*), яка репрезентувала велику й досить добре організовану релігійну меншість¹. Ще один парадокс полягає в тому, що за всієї релігійної поліконфесійності, плюралізму й толерантності в Нідерландах існує вкрай консервативна спільнота кальвіністських вірян, регіон проживання яких має назву «Біблійного поясу» (*De Bijbelgordel*) (назва дана за аналогією з «біблійним поясом» США). Це – ланцюг містечок, який простягається практично через всю країну з півночі на південь²:

¹ Докл.: Bakvis H. *Catholic Power in the Netherlands*. Montreal: McGill-Queen's Press – MQUP, 1981. 240 p.

² *Bijbelgordel*. URL: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Bijbelgordel>.

Percentage van het aantal kiesgerechtigden

De Bijbelgordel

Біблія в цьому регіоні – єдине, абсолютне й беззаперечне джерело істини. Жінки тут не носять брюк, заборонені лайки; у неділю всі магазини й заклади розваг зачинені, тому що цей день присвячено Богу і всі йдуть до церкви. Слід відзначити, що саме цей регіон уже в перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну прийняв великий потік українських біженців. Це все організовувала церква. Зокрема, в м. Ренсвауде церква разом із хементом (мерією) прийняла відразу понад 100 українців, розселивши їх у приймаючих сім'ях, забезпечивши всім необхідним і організувавши турботу про них, яка не припиняється і дотепер.

Релігійна історія Нідерландів характеризується механізмами, які надавали велику свободу численним релігійним групам, але водночас породжували суспільство, часто схильне до релігійної напруги. І суспільство завжди гостро усвідомлювало свої релігійні поділи та відмінності³.

Сучасна релігійна ситуація в Нідерландах проявляє важливі збіги як із ситуацією в Німеччині та Швейцарії, так і в Австрії, Бельгії, де боротьба між «вірою» та «невірою», між релігійними та світськими партіями довго визначала політичну й соціальну ідентичність особи. Утім, у своєму відносно плюральному та нерегульованому релігійному житті, а також у відносно вільних способах, якими релігія формувала громадянське суспільство, Нідерланди більше нагадують Велику Британію чи США, ніж більш глибоко конфесійні держави континентальної Європи з їхніми історичними (напів)державними церквами та зареєстрованими релігійними громадами⁴. Дослідники вважають, що голландські

церкви є доволі близькими не стільки до держави, скільки до громадянського суспільства країни⁵. Є сенс докладніше розглянути державно-релігійні відносини в Нідерландах та виявити ті головні особливості суспільного життя, які з цим пов'язані.

Українська історична і релігієзнавча наука в силу низки причин слабо цікавиться історією релігії в Нідерландах, не кажучи вже про сучасну релігійну ситуацію. Наявними є матеріали про релігію в Нідерландах у словниках, енциклопедіях, є деякі дослідження, присвячені 500-річчю Реформації, де також присутня тема реформаційних рухів і перемоги Реформації в Нідерландах⁶. Правда, В. Є. Єленський опублікував фундаментальне дослідження на тему «повернення релігії» у світову геополітику й міжнародні відносини⁷, де виклав методологію дослідження феномену «повернення релігії», але, на жаль, Нідерландами він займався побіжно⁸. Нідерландські вчені, природно, ґрунтовно досліджують проблеми релігійної історії своєї країни та сучасну релігійну ситуацію. Тут варто назвати таких авторів, як С. ван Бійстервельд⁹, Дж. С. Кеннеді, Я. Р. Звемер¹⁰, Д. Мартін¹¹, П. де Рой¹² та інші.

Свою статтю ми базували на дослідженнях насамперед нідерландських вчених, адже українську наукову спільноту варто ознайомити з їх здобутками і висновками, але не обминули й інших західних авторів. Також ми залучали до вивчення Конституцію Нідерландів, деякі статистичні матеріали й публікації із ЗМІ.

Мета статті – розкрити специфіку державно-релігійних відносин у сучасних Нідерландах; висвітлити те, що стосується «піляризації» (pillarization) нідерландського суспільства, і до якої міри це явище

⁵ Докл.: Bauerkämper A. & Nautz Jü, Zwischen Fürsorge und Seelsorge. Christliche Kirchen in den europäischen Zivilgesellschaften seit dem 18. Jahrhundert. Frankfurt am Main, 2009. 370 p.

⁶ Крамар Ю. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розд. II. Всесвітня історія. 4, 2017. С. 81–88; Хоруґій Г. Протестантизм як результат європейської Реформації. Вісник КНТЕУ. 2017. № 2. С. 105–118.

⁷ Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці і міжнародних відносинах кінця ХХ–початку ХХІ ст. Львів: Вид-во УКУ, 2013. 496 с.

⁸ Там само. С. 97, 140, 165, 191–192.

⁹ Van Bijsterveld S. Religion and the Secular State in the Netherlands. National Reports, 2015. P. 523–537. URL: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Netherlands.pdf>, Van Bijsterveld S. State and Religion: Re-assessing a Mutual Relationship. Afmetingen, 2018. 198 p. та ін.

¹⁰ Kennedy J.C. & Zwemer J.P. Religion in the Modern Netherlands and the Problems of Pluralism. Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 2010, № 125 (2–3). P. 237–269.

¹¹ Martin D, On Secularization. Towards a Revised General Theory. Lanham, 2005. 216 p.

¹² De Rooy P, Openbaring en openbaarheid. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2009. 79 p.

³ De Rooy P, Openbaring en openbaarheid. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2009. 79 p. P. 9.

⁴ Martin D, On Secularization. Towards a Revised General Theory. Lanham, 2005. 216 p. P.77.

можна розглядати як квінтесенцію «голландського» способу управління релігійним плюралізмом; проаналізувати концепцію секуляризації, яку вчені використовують для аналізу занепаду організованої релігії в Нідерландах, а особливо в другій половині XX ст.

Основний зміст дослідження. *Соціальний аспект проблеми.* Взаємовідносини між релігією та світською державою в Нідерландах нині стали темою гарячих дискусій не лише в наукових колах, а й у політиці, ЗМІ, інтернеті тощо. Як може здатися на перший погляд, головними причинами відновлення інтересу до державно-релігійних відносин у цій країні є наростаюча присутність ісламу та те, що отримало назву феномена «повернення релігії» (або «повторної появи»). Утім, поняття «повторної появи» ігнорує той факт, що релігія в цій країні ніколи й не зникала. Крім того, присутність ісламу в Нідерландах налічує близько 40 років, тож він не є чимось новим для нідерландців. Відродження інтересу до релігії та державно-релігійних відносин є результатом сукупності причин, а не просто присутності ісламу чи збільшення видимості релігії в суспільному житті загалом. Крім таких змін у релігійній сфері, як поширення ісламу й відновлення самосвідомості в християнському світі, такі чинники, як поширення нових форм релігійної свідомості та розповсюдження практик, не пов'язаних із церквою, також є важливими.

У сферах суспільства та держави також відбуваються зміни. По-перше, віра в те, що нідерландське суспільство з другої половини XX ст. перебувало на лінійному шляху секуляризації, потерпіла крах. Знов усвідомлюється, що релігія не є ізольованою сферою життя, а внутрішньо пов'язана з поглядами на людину, суспільство та державу, а отже, із цінностями та культурними моделями. Крім того, релігія переплітається з величезними суспільними та політичними проблемами, особливо з такими, як інтеграція, і її не можна ігнорувати в будь-яких дебатах про плюралізм чи соціальну згуртованість. Сама класична держава соціального забезпечення, як себе усвідомлюють Нідерланди, перебуває в процесі трансформації, який безпосередньо впливає на відносини між державою та суспільством і, як наслідок, на релігію¹³.

Варто згадати дві особливості організації голландського суспільного та політичного життя. По-перше, характерною рисою голландського суспільства довгий час була вже згадана нами «стовповість» (**pillarization**)¹⁴. Цей термін є перекладом голландського слова *Verzuiling*, яке вперше використав

політолог Дж. П. Круйт для опису особливого характеру соціальної структури й політичних інститутів у Нідерландах, хоча з того часу він використовувався не тільки щодо цієї країни (наприклад, щодо Бельгії)¹⁵. Протягом майже всього XX ст. нідерландське суспільство було розділене наскрізними класовими та релігійними розколами на чотири домінуючі групи інтересів або блоки («стовпи») – католиків, протестантів, соціалістів і лібералів. Навколо них утворилися практично всі політично й соціально значимі організації та групи¹⁶. Традиційно церкви або церковні афілійовані організації в Нідерландах були активними в соціальній та культурній сферах, наприклад у школі, молодіжних організаціях, закладах охорони здоров'я, організаціях соціальної підтримки, у ЗМІ. Але з розширенням впливів держави у вказаних сферах у XIX–XX ст. держава пристосувалася до цих явищ. Це призвело до створення в цих галузях системи державних структур: релігійно нейтральних утворень і конфесійних об'єктів. Вимоги до якості та системи фінансування висувуються однакові для цих релігійних і нерелігійних інституцій.

Іншою характерною рисою нідерландського суспільства є організація політичної діяльності за конфесійною ознакою. Сильна Християнсько-демократична партія (*Christen Unie*, або *CU*) існує внаслідок злиття колишньої римо-католицької партії та двох реформатських партій. Крім двох періодів правління у 1980-х роках, ця партія та її попередники були частиною урядової коаліції від самого моменту розбудови сучасної партійної системи Нідерландів. Крім неї, в обох палатах парламенту представлені ще дві християнські партії.

Нідерландське виборче законодавство базується на моделі пропорційного представництва, що призводить до різноманітності думок у парламенті. У зв'язку із цим завжди виникає потреба створювати коаліції між більшими партіями. Досить нова партія, Партія свободи (*PVV*), має сильний анти-ісламський профіль. На національному рівні вона представлена лише в нижній палаті парламенту, яка обирається прямим голосуванням. Опитування громадської думки відразу ж прогнозували їй значне зростання. Скориставшись цим, вона на дострокових виборах у листопаді 2023 року одержала перемогу, отримавши 23,6 % голосів і 37 місць зі 150, що набагато більше, ніж набрала будь-яка інша партія¹⁷.

Наполегливість лідера *PVV* Герта Вілдерса у вимогах скорочення кількості біженців набирає

¹³ Van Bijsterveld S. Вказ. праця. Р. 523.

¹⁴ Pillarization. Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/pillarization>.

¹⁵ Van Bijsterveld S. Вказ. праця. Р. 523.

¹⁶ Докл.: Lijphart A, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, Berkeley, CA: University of California Press, 1968. 222 p.

¹⁷ Zetelverdeling Tweede Kamer. NOS. Uitslagen Tweede Kamer 2023. URL: <https://app.nos.nl/nieuws/tk2023/>.

популярності серед виборців, і PVV зараз значно випереджає інші партії в рейтингах. Чимало з тих, хто на попередніх виборах голосував за VVD, NSC або BBB, тепер віддали б свій голос за PVV. Багато виборців продовжують вважати скорочення кількості притулків та обмеження міграції найважливішим питанням для Нідерландів¹⁸. Отже, зростання антимигрантських настроїв у нідерландському суспільстві стало вже серйозним політичним чинником.

У Нідерландах важко із соціологією релігій. Справа в тому, що єдиного й чітко визначеного поняття членства в церквах не існує. Кожна церква має свої власні критерії для членства, і вони можуть сильно відрізнятись від однієї церкви до іншої. Ці критерії, зі свого боку, можуть відрізнятись від приналежності чи неприналежності до віруючих чи невіруючих. Крім того, в Нідерландах не проводиться перепис населення, тому дані про релігійну приналежність, представлені в статистичних дослідженнях, досить приблизні. Та й самі статистичні дослідження можуть відрізнятись одне від одного. Тож доволі приблизні цифри такі: 58 % населення вважають себе релігійними, 29 % – католиками; 19 % зазначили, що приналежні до більших протестантських деномінацій, які з 2004 року об'єднані в Протестантську церкву в Нідерландах (дві великі реформовані церкви та лютеранська церква в Нідерландах); 5 % сповідують іслам; і 6 % пов'язані з іншими віросповіданнями¹⁹. До речі, 5 % мусульман – це менше, ніж у Німеччині чи Франції, але все одно суттєво. Враховуючи той факт, що нідерландська релігійна історія була невід'ємною частиною різних міжнародних моделей, найбільш правильним висновком може бути те, що Нідерланди виділяються з погляду релігійності лише високою концентрацією релігійного розмаїття, яке вони мають на своїй невеликій території²⁰.

Узагалі релігійна мотивація виявилася надзвичайно важливою для мобілізації голландських громадян на активність у громадському житті, і ця модель втратила значення лише в останні десятиліття. Але навіть зараз, коли занепад релігії змусив одного соціолога представити Нідерланди як «націю без Бога»²¹, місце релігії в нідерландському суспільстві залишається джерелом дискусій. І це робить видимою ту динамічну роль, яку релігія відіграє в сучасному світі, зокрема діапазон відповідей,

відкритих для різних акторів – держав, асоціацій та окремих осіб – перед обличчям як зростаючого релігійного плюралізму, так і підйому суспільства, яке саму віру більше не сприймає як даність²².

Конституційний контекст. Ключовими термінами в будь-якому описі конституційного контексту державно-релігійних відносин в Нідерландах є: відокремлення церкви від держави, нейтралітет держави щодо релігії, свобода совісті та переконань. Останнє прямо гарантується Конституцією (стаття 6)²³. Принцип нейтралітету можна побачити у статті 6 у поєднанні зі статтями 1 і 4, які гарантують рівне ставлення на основі релігії та переконань. Відокремлення церкви від держави прямо не згадується ні в Конституції, ні в будь-якому іншому законодавчому акті, а також ніколи не згадувалося з моменту його першого проголошення в 1796 році, коли було остаточно покладено край існуванню Голландської реформатської церкви як встановленої церкви. Утім, дослідники вказують, що це імпліцитно втілено в поєднанні конституційних гарантій²⁴.

Зокрема, це видно в поєднанні статей 6 і 1. Так, ст. 6 Конституції наголошує: «1. Кожна людина має право вільно сповідувати свою релігію чи переконання, як індивідуально, так і спільно з іншими, без шкоди для відповідальності, що несе на неї законом. 2. Правила, що стосуються здійснення цього права, крім будинків і закритих місць, можуть бути встановлені актом парламенту для захисту здоров'я, в інтересах дорожнього руху та для боротьби або запобігання безладом». А ст. 1 Конституції каже: «Усі люди в Нідерландах мають однакове ставлення за рівних обставин. Дискримінація за ознаками релігії, переконань, політичних поглядів, раси чи статі чи за будь-якою іншою ознакою не допускається»²⁵.

Важливо також згадати статтю 23 Конституції. Вона гарантує свободу освіти і встановлює таке: «3. Вимоги до освіти, яка надається в державних освітніх закладах, встановлюються Актом парламенту з належним урахуванням релігійної приналежності і релігійних переконань кожного учня. <...> 5. Стандарти освіти у школах, що фінансуються частково або повністю з державних коштів, установлюються Актом парламенту з належним урахуванням того, що стосується приватних шкіл, гарантій свободи отримання освіти у відповідності з релігійними чи іншими переконаннями»²⁶.

¹⁸ Bartels V. & Lengton S. Asielheibel zet Den Haag op scherp: coalitie tussen hoop en vrees. De Telegraaf, 28.09.2024.

¹⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek, Religie aan het begin van de 21ste eeuw, Heerlen 2009. 144 p. P. 7, 14.

²⁰ Van Eijnatten J. & Van Lieburg F, Nederlandse religiegeschiedenis. Hilversum : Uitgever, Uitgeverij Verloren, 2006. 400 p.

²¹ Lechner F. J. The Netherlands: Globalization and National Identity. New York 2008. 366 p. P. 103–136.

²² Taylor Ch. A Secular Age. Cambridge: Mass. 2007. 896 p. P. 356.

²³ Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023. P. 11. URL: https://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j4nvih713kb91rw_j9vvkl1oucfcq6v2/vm2qbm2cbng8/f=/grondwet_koninkrijk_nl_v4.pdf.

²⁴ Van Bijsterveld S. Вказ. праця. P. 524.

²⁵ Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023. P. 11.

²⁶ Там само, p. 14.

Ці принципи, власне, і становлять серцевину конституційного контексту відносин між церквою та державою. Текст Конституції Королівства (була прийнята в 1848 році за ініціативи короля Віллема II та відомого ліберала Йохана Рудольфа Торбеке) був підданий серйозним змінам у 1983 році. І, можливо, найактуальнішою такою зміною було те, що поняття «церква» в ній більше не згадується. Справа в тому, що саме в 1983 році відбулося повне відділення церкви від держави (за винятком системи освіти (див. вище ст. 23 Конституції). Тож, оскільки основні права, зазначені в Конституції, захищають осіб та організації, церкви як організації користуються свободою віросповідання і ставлення до них з боку держави рівне.

Перегляд Конституції 1983 року приніс важливі зміни і у формулювання релігійної свободи. Було запроваджено нову систему обмеження основних прав загалом, яка мала на меті збільшити свободи особи. Проте через делікатність цієї теми формулювання статті 23, яка гарантує свободу освіти та запроваджує дуальну систему державної освіти поряд із приватною (конфесійною) освітою, які фінансуються державою на рівних засадах, змінено не було.

Конституція Нідерландів не створює ієрархії прав; усі основні права гарантуються на рівних засадах. Цим переважно займається парламент як законодавчий орган, і суди не мають права переглядати ухвалені парламентом закон на предмет його конституційності (ст. 120 Конституції)²⁷. Але суди застосовують і тлумачать закон в окремих випадках. Вони також мають повноваження оцінювати законодавство на його сумісність із прямо обов'язковими положеннями міжнародних договорів або рішень публічних міжнародних організацій (ст. 94 Конституції)²⁸.

Конституція не має преамбули і не містить жодних посилань на джерело влади в державі чи посилання на якісь окремі цінності. Також вона не містить *invocatio dei* (прямого заклику до Всевишнього). На сьогодні в Нідерландах створено Державний комітет для надання консультацій з різноманітних конституційних питань, у тому числі щодо бажаності преамбули та її можливого змісту.

Правова ситуація. Релігія та релігійна свобода враховуються законодавцем. На національному рівні це робиться за допомогою спеціального законодавства. Наприклад, закон про освіту формує ту дуальну систему освіти, яка прописана в Конституції. Закон про ЗМІ, серед іншого, надає час для мовлення церквам і релігійним організаціям. Трудове законодавство різними способами враховує релігію. Давнє право захисту пам'яток історії та культури стосується церковних споруд. Податкове

законодавство створює особливий режим для благодійних організацій, до яких належать церкви. Цивільний кодекс визнає правосуб'єктність церков. У законі про конфіденційність «релігія» визначена серед «делікатних» даних. У пенітенціарних установах і збройних силах створюються служби капеланства, що також прописано в законі. Існують закони, що стосуються релігійних процесій і церковного дзвону. Законодавство, яке віддає перевагу неділі як тижневому дню відпочинку, а також визначає певні християнські релігійні дні як свята, відтворює в собі суспільну повагу до релігії.

Загалом законодавство, що стосується релігії, стало частиною загальної соціальної та культурної моделі нідерландського суспільства.

Спеціального «закону про церкви» чи «закону про релігію» в Нідерландах не існує. До 1988 року діяв «Закон про церкви», датований 1853 роком. На час його прийняття він не мав іншого завдання, ніж послаблення напруженості між протестантами та католиками, яка виникла після відновлення римокатолицької ієрархії в Нідерландах у 1853 році. Він стосувався лише кількох елементів широкого спектра церковних і державних питань. Його головним значенням на той час було недвозначне визнання церковної автономії. На сьогодні цей принцип виражений у Цивільному кодексі в положенні про церкву як юридичну особу. Цей принцип конкретизується і в інших галузях права²⁹. Вочевидь, правильно буде сказати, що на рівні національного законодавства підтримується традиційний спосіб поваги до релігійної свободи та врахування релігії в законодавстві.

У Нідерландах немає жодного державного органу, агентства чи департаменту, який би займався спеціально питаннями релігії. Кожен міністр уряду та його відомство повинні брати до уваги релігію у сфері своєї компетенції.

Прикладом голландського способу роботи з організаціями, заснованими на релігії чи переконаннях, є система освіти. Традиційною особливістю нідерландського суспільства є сильна присутність добровільного сектору (волонтерського), який часто представлений організаціями, заснованими на релігійній конфесії. У сфері охорони здоров'я, житла, освіти, допомоги малозабезпеченим багато добровільних неприбуткових організацій традиційно існують на конфесійній основі. З розширенням громадської активності в цих сферах під час піка соціальної держави в 1970-х рр. держава запровадила політику включення цих некомерційних організацій у систему з метою контролю над їх діяльністю, часто

²⁷ Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023. P. 31.

²⁸ Там само, р. 27.

²⁹ Докл.: Van Bijsterveld S. C. Scheiding van kerk en staat: terug naar de bron voor een visie op de toekomst, in F.T. Oldenhuis (ed.), Een neutrale staat: kreet of credo? Heerenveen: Protestantse Pers (Jongbloed) 2009. P. 13–26; Van Bijsterveld S.C. **Overheid en godsdienst: Herijking van een onderlinge relatie (Tweede druk)**. Nijmegen: Wolf Legal Publishers (WLP), 2009. 194 p.

обмежуючи або, навпаки, підтримуючи їх на тих самих засадах, що і їх громадські альтернативи.

Організація на основі релігії взагалі є сильною рисою нідерландського суспільства. Для деяких конфесій ця суспільна самоорганізація також була способом соціально-економічної «емансипації». Ця суспільна модель організації за конфесійною ознакою і стала відомою як нідерландська **pillarization**, яку ми згадувати вище. До неї входили газети, асоціації засобів масової інформації, молодіжні клуби, організації роботодавців і працівників, а також організації дозвілля, зокрема футбольні клуби. Країна була сегментована за релігійними та ідеологічними лініями, наповнена релігійними політичними партіями, які протягом півстоліття (1918–1967) підтримували міцну виборчу позицію, становлячи більшість у голландській політиці. Після Другої світової війни, під час розбудови «держави соціального забезпечення», стовпчастість зменшилася. У багатьох існуючих організаціях релігійна ідентичність стала менш вираженою, за винятком деяких закладів, які мають освітній характер.

Цікаво, що в «біблійному поясі» для багатьох пересічних нідерландців було відкриттям те, що українці є християнами. Але хементи швидко зорієнтувалися, і тому після одного року навчання в спеціальних школах для біженців (інтернаціональних) переважна більшість українських дітей молодшого віку (до 12 років) нині навчаються у християнських школах. Наші молодші діти дуже швидко вивчають мову й адаптуються в Нідерландах. Зі свого боку школи роблять усе для цього.

Відповідно до Конституції початкові конфесійні школи фінансуються державою нарівні з іншими школами. Для середньої та вищої освіти, включно з університетами, ця система приймається через звичайне законодавство. На цей час ісламські школи створюються та фінансуються через цю систему як на початковому, так і на середньому рівні. Конфесійні школи досить популярні в Нідерландах; близько двох третин шкіл тут засновані на конфесії. Конфесійне керівництво школи визначає конфесійний характер школи. Це може коливатися від суворого до досить ліберального. Взагалі кажучи, шкільна адміністрація також може визначати, чи мають вони політику відкритого прийому для учнів, чи ні, і чи вимагають лояльності до релігійної конфесії лише для певного персоналу чи для всіх. Однак, визначаючи це, вони повинні дотримуватися закону, зокрема Загального закону про рівне ставлення.

У державних школах релігії (радше релігій) навчають. Це робиться на нейтральній, неконфесійній основі. Державні початкові школи можуть запропонувати на добровільній основі, поза звичайною навчальною програмою, варіант релігійної освіти на конфесійній основі. Якщо вони це роблять, то таке навчання

фінансується самими державними органами. Ще одна вимога закону полягає в тому, що вони повинні пропонувати не тільки цю освіту в одній деномінації, але й ставитися до різних конфесій на рівній основі. Сюди ж належить і нерелігійна гуманістична освіта. Звичайно, це має практичні обмеження. Шкільна влада не втручається в релігійні доктрини.

Варто зазначити, що, на нашу думку, держава Нідерландів, формуючи статтю 23 Конституції дуальну систему освіти і в такий спосіб підтримуючи релігійну освіту в країні, насамперед у початкових школах, робить дуже мудро. Адже всією світовою педагогікою доведено, що освіта формує стереотипи мислення. Закладаючи з дитинства християнські стереотипи у свідомість нідерландських дітей, і держава, і церква Нідерландів можуть не дуже перейматися ні впливами ісламу, ні розповсюдженням невір'я як такого, що отримало в науці назву «секуляризації» – стереотипи мислення, закладені в дитинстві, зроблять свою справу, адже той, «хто мав вуха», почув. А хто не почув, то такі люди теж потрібні, але їх не буде аж занадто багато.

Під секуляризацією розуміється зниження впливу релігійних ідей та інститутів на суспільне та приватне життя. Секуляризацію пережили країни Західної Європи ще в XVI–XVII ст., і використання цього терміна в наші дні в науковій літературі почасти піддається критиці. Але все одно щодо Нідерландів історики широко використовують його для опису занепаду релігії в цій країні, особливо щодо різкого зниження її присутності в різних сферах життя голландського суспільства після 1960 року. Вважається, що історично високий відсоток тих, хто не сповідує релігійної приналежності в Нідерландах, у поєднанні з досить драматичним занепадом релігійних субкультур у 1960-х роках, що й становить зміст терміна «секуляризація», робить цю країну, особливо в останні десятиліття, найкращим прикладом «світської Європи».

Утім, деякі дослідники сумніваються в корисності використання терміна «секуляризація» для пояснення явищ, які відбуваються в новітній голландській історії. За своїм рівнем секуляризації Нідерланди можуть бути реконфігуровані в ширший європейський контекст, становлячи частину досить широкого «поясу неприхильності» в Західній Європі, який тягнеться до Бельгії і Франції (і який охоплює також і регіони колишнього європейського «соціалістичного табору») ³⁰. Як вважають учені, Нідерланди, принаймні в останні роки, продемонстрували докази такого морального етосу, який чітко розміщує їх у межах «світсько-раціональних» і таких, що плекають «цінності самовираження» (self-expressive values), протестантських

³⁰ Kennedy J. C. & Zwemer J. P. Вказ. праця. Р. 241.

європейських країн³¹. Проте релігія в Нідерландах залишається важливим центром широких суспільних дискусій, оскільки голландці знову прагнуть переглянути політику плюралізму, яка активно впроваджується державою останнє півстоліття. І, на нашу думку, не слід відмовлятися від терміна «секуляризація», тому що визнання особливого внеску релігійних організацій у формування політичного устрою Нідерландів, їх культурного й історичного значення урівноважується саме ефектом секуляризації. І це важливо зберегти з метою підтримки відкритої і досить нейтральної релігійної позиції цієї держави в межах європейської етики.

Висновки

1. Українська наукова спільнота слабо цікавиться як релігійною історією Нідерландів, так і сучасною релігійною ситуацією в цій країні. Тож виникла потреба хоча б у загальних рисах у цій статті цю ситуацію дещо виправити.

2. У Нідерландах діє принцип відділення церкви від держави (за винятком системи освіти, згідно зі ст. 23 Конституції). Хоча він не прописаний ні в Конституції, ні в інших законодавчих актах. Він втілений у поєднанні конституційних гарантій у низці статей Конституції. Дискримінація за ознаками релігії, переконань, політичних поглядів, раси чи статі чи за будь-якою іншою ознакою не допускається. Держава не створила спеціального органу, який би займався релігією, але кожен міністр і його відомство у своїй роботі зобов'язані враховувати релігійний чинник. Система освіти не відділена від релігії (за ст. 23 Конституції). Вона є дуальною: існують як державні школи (але релігія в них викладається), так і конфесійні. Держава фінансує обидва види шкіл і ставиться до них однаково. Система

освіти Нідерландів є прикладом нідерландського способу роботи держави з релігійними організаціями. І взагалі сильною рисою нідерландського суспільства була і є донині організація на основі релігії.

3. Протягом майже всього XX ст. для нідерландського суспільства була характерною «піяризація» («стовповість»). Воно було розділене наскрізними класовими та релігійними розколами на чотири домінуючі групи інтересів («стовпи») – католиків, протестантів, соціалістів і лібералів. Навколо них утворилися практично всі політично й соціально значимі організації та групи. Але наприкінці XX – у першому десятилітті XXI ст. держава пристосувалася до цього явища, почала контролювати ситуацію і межі «стовповості» були суттєво розмиті.

4. Майже всю другу половину XX ст. щодо процесу занепаду релігії і релігійних субкультур в цій країні, особливо щодо різкого зниження присутності релігії в різних сферах життя голландського суспільства науковці використовували термін «секуляризація». Утім, після тривалих наукових дискусій вчені дійшли висновку, що, по-перше, і сам термін сумнівний у застосуванні до новітньої історії Нідерландів, і рівень секуляризації в Нідерландах був таким, що цю країну цілком можна вписати в більш ширший контекст – у доволі широкий європейський «пояс неприхильності». Але, на нашу думку, термін щодо Нідерландів не варто відкидати – задля збереження балансу між тим місцем, яке посідає релігія і релігійні організації в житті нідерландського суспільства, і «світсько-раціональною» державою, яка визнає важливу роль релігії у формуванні суспільної ідентичності, захищає її права та водночас захищає індивідуальні права людини, у тому числі право не сповідувати жодну релігію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Сленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці і міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI ст. Львів : Вид-во УКУ, 2013. 496 с.

Крамар Ю. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Розд. II. Всесвітня історія. 4, 2017. С. 81–88.

Хоружий Г. Протестантизм як результат європейської Реформації. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 2. С. 105–118.

Bakvis H. Catholic Power in the Netherlands. Montreal: McGill-Queen's Press – MQUP, 1981. 240 p.

Bartels V. & Lengton S. Asielheibel zet Den Haag op scherp: coalitie tussen hoop en vrees. *De Telegraaf*, 28.09.2024.

Bauerkämper A. & Nautz Jü. Zwischen Fürsorge und Seelsorge. Christliche Kirchen in den europäischen Zivillgesellschaften seit dem 18. Jahrhundert. Frankfurt am Main, 2009. 370 p.

Bijbelgordel. URL: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Bijbelgordel>.

De Rooy P. Openbaring en openbaarheid. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2009. 79 p.

Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023. P. 11. URL: https://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j4nvih7l3kb9l1rw_j9vvl1oucfcq6v2/vm2qbm2cbng8/f=/grondwet_koninkrijk_nl_v4.pdf.

Kennedy J.C. & Zwemer J.P. Religion in the Modern Netherlands and the Problems of Pluralism. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 2010, № 125 (2–3). P. 237–269.

Lechner F.J. The Netherlands: Globalization and National Identity. New York, 2008. 366 p.

³¹ Там само. Р. 239.

- Lijphart A. The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands. Berkeley, CA: University of California Press, 1968. 222 p.
- Martin D. On Secularization. Towards a Revised General Theory. Lanham, 2005. 216 p.
- Pillarization. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/pillarization>.
- Religie aan het begin van de 21ste eeuw. *Centraal Bureau voor de Statistiek*. Heerlen 2009. 144 p.
- Taylor Ch. A Secular Age. Cambridge: Mass. 2007. 896 p.
- Van Bijsterveld S.C. Overheid en godsdienst: Herijking van een onderlinge relatie (Tweede druk). Nijmegen: Wolf Legal Publishers (WLP), 2009. 194 p.
- Van Bijsterveld S.C. Scheiding van kerk en staat: terug naar de bron voor een visite op de toekomst, in F.T. Oldenhuis (ed.). *Een neutrale staat: kreet of credo?* Heerenveen: Protestantse Pers (Jongbloed), 2009. P. 13–26.
- Van Bijsterveld S. Religion and the Secular State in the Netherland. *National Reports*, 2015. P. 523–537. URL: <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Netherlands.pdf>.
- Van Bijsterveld S.C. State and Religion: Re-assessing a Mutual Relationship. *Afmetingen*, 2018. 198 p.
- Van Eijnatten J. & Van Lieburg F. Nederlandse religiegeschiedenis. Hilversum : Uitgever, Uitgeverij Verloren, 2006. 400 p.
- Zetelverdeling Tweede Kamer. NOS. Uitslagen Tweede Kamer 2023. URL: <https://app.nos.nl/nieuws/tk2023/>.

REFERENCES

- Yelenskyi, V. (2013). Velyke povnennia: relihiia u hlobalnii politytsi i mizhnarodnykh vidnosynakh kintsia XX – pochatku XXI st. Lviv: Vyd-vo UKU. 496 p.
- Khoruzhyi, H. (2017). Protestantyzm yak rezultat yevropeiskoi Reformatsii. *Visnyk KNTEU*, 2, 105–118.
- Kramar, Yu. (2017). Reformatsiia yak chynnyk yevropeiskoi istorii Novoho chasu (do 500-richchia Reformatsii v Yevropi). *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Rozd. II. Vsesvitnia istoriia. 4, 81–88.
- Bakvis, H. (1981). Catholic Power in the Netherlands. Montreal: McGill-Queen's Press – MQUP. 240 p.
- Bartels, V. & Lengton, S. (28.09.2024). Asielheibel zet Den Haag op scherp: coalitie tussen hoop en vrees. *De Telegraaf*.
- Bauerkämper, A. & Nautz, J. (2009). Zwischen Fürsorge und Seelsorge. Christliche Kirchen in den europäischen Zivilgesellschaften seit dem 18. Jahrhundert. Frankfurt am Main. 370 p.
- Bijbelgordel. Retrieved from <https://nl.wikipedia.org/wiki/Bijbelgordel>.
- De Rooy, P. (2009). Openbaring en openbaarheid. Amsterdam: Wereldbibliotheek. 79 p.
- Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023. P. 11. Retrieved from https://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j4nvih7l3kb9l1rw_j9vvkl1oucfcq6v2/vm2qbm2cbng8/f=/grondwet_koninkrijk_nl_v4.pdf.
- Kennedy, J.C. & Zwemer, J.P. (2010). Religion in the Modern Netherlands and the Problems of Pluralism. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 125 (2–3), 237–269.
- Lechner, F.J. (2008). The Netherlands: Globalization and National Identity. New York. 366 p.
- Lijphart, A. (1968). The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands. Berkeley, CA: University of California Press. 222 p.
- Martin, D. (2005). On Secularization. Towards a Revised General Theory. Lanham. 216 p.
- Pillarization. *Encyclopedia.com*. Retrieved from <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/pillarization>.
- Religie aan het begin van de 21ste eeuw (2009). *Centraal Bureau voor de Statistiek*. Heerlen. 144 p.
- Taylor, Ch. (2007). A Secular Age. Cambridge: Mass. 896 p.
- Van Bijsterveld, S.C. (2009). Scheiding van kerk en staat: terug naar de bron voor een visite op de toekomst, in F.T. Oldenhuis (ed.). *Een neutrale staat: kreet of credo?* Heerenveen: Protestantse Pers (Jongbloed). P. 13–26.
- Van Bijsterveld, S. (2015). Religion and the Secular State in the Netherland. *National Reports*. P. 523–537. Retrieved from <https://classic.iclrs.org/content/blurb/files/Netherlands.pdf>.
- Van Bijsterveld, S.C. (2018). State and Religion: Re-assessing a Mutual Relationship. *Afmetingen*. 198 p.
- Van Bijsterveld, S.C. (2009). Overheid en godsdienst: Herijking van een onderlinge relatie (Tweede druk). Nijmegen: Wolf Legal Publishers (WLP). 194 p.
- Van Eijnatten, J. & Van Lieburg, F. (2006). Nederlandse religiegeschiedenis. Hilversum : Uitgever, Uitgeverij Verloren. 400 p.
- Zetelverdeling Tweede Kamer. NOS. Uitslagen Tweede Kamer 2023. Retrieved from <https://app.nos.nl/nieuws/tk2023/>.